



Explaining the Cognitive-Cultural Approach in Accordance with Developmental Approaches to Meaning in Urbanism¹

Zahra Alinam^{1*}, MohammadTaghi Pirbabaei², and Minou Gharehbaglou³

¹ PhD in Islamic Urbanism, University Lecturer, Tabriz, Iran

² Professor in Urban Design, Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

³ Professor in Architecture, Architecture & Urbanism Faculty, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

* Corresponding Author, z_alinam67@yahoo.com

ARTICLE INFO ABSTRACT

UPK, 2022

VOL. 6, Issue 2, PP, 87-100

Received: 17 Jun 2021

Accepted: 22 Apr 2022

Research Articles

KEYWORDS: Development of Urban meaning, Cognitive-cultural approach, Situational cognition, Post-positivism, Post-structuralism

Introduction: Today, the meaning of the environment is one of the most important issues in urbanism and contemporary schools of thought have always sought to theorize the "nature of meaning and the process of its development" in urban spaces. The "post-positivism" approach with a collaborative and inter-subjective process and the "post-structuralism" approach with an individual and pluralistic process in urban studies are among the effective and widely used approaches in this regard. It seems that these schools have shortcomings due to the lack of capacity to benefit from the initiatives of other scientific fields as well as a single-level view of meaning. Due to the interdisciplinary nature of urbanism, it seems necessary to use related sciences to the cognitive and perceptual structures of the individual to explain the process of meaning development in urban. Recent studies in the field of cognitive science propose the theory of "situated cognition" to explain the process of environmental perception. This theory describes meaning as an individual's cognitive interaction within situations. In response to the question, "What is the cognitive-cultural process of meaning formation in urban space and what are its achievements in comparison with other developmental approaches to meaning?", the purpose of this paper is to generalize the application of cognitive science concepts related to cognition of human and environment to the field of environmental studies, including urbanism and reduce the gap in the interdisciplinary theoretical studies of these two fields.

Methodology: The research method in this article is a comparative-analytical method that is done by explaining the position of the cognitive-cultural approach in comparison with the post-positivist and post-structuralist approaches in the field of urban studies. First, post-positivist and post-structuralist approaches are presented as comprehensive and widely used developmental approaches in studying the meaning of the environment in urbanism. Then, the theory of situated cognition and its relationship with culture is examined in urban meaning formation. In the following, by generalizing the theory of situated cognition to the field of urbanism, the cognitive-cultural approach is introduced as a new approach to the study of meaning development in urban spaces. And finally, by comparing the meaning developmental process in each of the approaches, the position of the cognitive-cultural approach is inferred and analyzed in the field of urbanism.

Results: In line with explaining the meaning developmental process in urban studies with a cognitive-cultural approach, the affordances that shape human behavior can be described as "cognitive-cultural affordances." Based on this, it can be said that an individual interacts with the urban space by identifying the cognitive-cultural affordances hidden in it. In this interaction, urban space with cognitive-cultural affordances is considered a platform for discovering the meanings of the environment. People dependent on their cognitive-cultural experience of the urban space and through cultural mentality (at the pervasive level) and cultural procedures (at the specific level) perceive and identify these spatial meanings. In this way, newly situated

¹ This article is extracted from a PhD thesis by the first author- Zahra Alinam (Thesis title: "Explaining conceptual environment of the city in Islamic culture using cognitive science tools"), written under the supervision of the second and the third authors at the Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

Cite this article: Alinam, Z., Pirbabaei, MT., Gharehbaglou, M. (2021). Explaining the Cognitive-Cultural Approach in Accordance with Developmental Approaches to Meaning in Urbanism. *Urban Planning Knowledge*, 6 (2), 87-100.

Doi: <https://doi.org/10.22124/upk.2022.20178.1666>



meanings are reproduced by available and accessible knowledge at two specific and pervasive levels.

Discussion: In the ontology of the meaning development in urbanism, urban spaces are meaningful constructs that in the approach of post-positivism are epistemologically reproduced with the inter-subjective mentality and in interaction with physical structures, but in the approach of post-structuralism they are represented with the individual mentality and in the form of social structures. According to the cognitive-cultural approach, meaning is simultaneously reproduced on a pervasive level with the cultural mentality and on a specific level with cultural practices. In the post-positivist approach, the factors of the meaning development in urban spaces are physical characteristics, socio-cultural contexts, and the way of applying meaning in a specific situation. In the post-structuralist approach, these factors are physical structures, social structures and the way of abstraction of meaning in a specific situation. In other words, in these two approaches, an individual is a human being with cultural and social contexts, which interprets the meanings of the urban space and produces mental meanings through his/her mindset. While in the cognitive-cultural approach, the cognitive-cultural affordances of the urban space, the cognitive-cultural experience from the urban space, and the way of availability/accessibility in a specific situation are the factors of meaning development. In other words, this approach examines the traces of culture both in the environment and in humans.

Conclusion: The main achievement of this research is to explain the cognitive-cultural approach as a new approach in interdisciplinary studies of urbanism. This approach has penetrated into the cultural dimensions of life by presenting a comprehensive concept of affordances in urban spaces under the title of "cognitive-cultural affordances." By presenting a multi-level definition of the contextual learning and transferring process of cognitive-cultural affordances in the city, it provides the possibility of a comprehensive and systematic understanding of human mental processes in connection with the urban space in long-term and short-term dynamic interactions. The proposed cognitive-cultural approach of the research with a multilevel and situational view of meaning covers the shortcomings of previous approaches in urban studies such as a single-level view of meaning and introduces urbanism as situated cultural knowledge. In this way, it provides the possibility of a comprehensive and systematic understanding of human mental processes in relation to the urban space and leads to the creation of efficient urban spaces in accordance with the needs of the citizens at a higher level.

Highlights:

- Theory of situated cognition with a cultural and situational view of meaning covers the single-level view of previous approaches to the study of the process of meaning development in urban studies.
 - The cognitive-cultural approach introduces urbanism as a culturally situated knowledge.
-

تبیین رویکرد شناختی-فرهنگی در انطباق با رویکردهای تکوینی به معنا در شهرسازی^۱

زهرای علی‌نام^{۱*}، محمدتقی پیربابائی^۲ و مینو قره‌بگلو^۳

۱. دکترای شهرسازی اسلامی، مدرس دانشگاه، تبریز، ایران.

۲. استاد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

۳. استاد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

* نویسنده مسئول: z.alinam67@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

بیان مسئله: امروزه معنای محیط از مهم‌ترین موضوعات شهرسازی بوده و مکاتب فکری معاصر همواره به دنبال نظریه‌پردازی «ماهیت معنا و فرایند تکوین آن» در فضاهاى شهری هستند. به نظر می‌رسد این مکاتب به دلیل فقدان ظرفیت لازم جهت بهره‌مندی از ابتکارات سایر حوزه‌های علمی و همچنین نگاه تک‌سطحی به معنا، با کاستی‌هایی همراه هستند. به دلیل ماهیت میان‌رشته‌ای شهرسازی، بهره‌گیری از علوم مرتبط با ساختارهای شناختی و ادراکی فرد مانند علوم شناختی برای تبیین فرایند تکوین معنا در فضای شهری، ضروری به نظر می‌رسد.

هدف: هدف این نوشتار تعمیم کاربست مفاهیم مرتبط با شناخت انسان و محیط در حوزه علوم شناختی به حوزه مطالعات محیطی از جمله شهرسازی و کاهش خلأ موجود در مطالعات نظری میان‌رشته‌ای بین این دو حوزه است.

روش: روش تحقیق در این مقاله، تطبیقی - تحلیلی است که با تبیین جایگاه رویکرد شناختی-فرهنگی در مقایسه با رویکردهای پسااثبات‌گرا و پسااختارگرا در حوزه مطالعات شهری، انجام می‌شود.

یافته‌ها: رویکرد شناختی-فرهنگی به لحاظ معرفت‌شناسی و عوامل تکوین معنا در فضاهاى شهری با رویکردهای پسااثبات‌گرا و پسااختارگرا متمایز می‌شود. به لحاظ معرفت‌شناسی در رویکرد شناختی-فرهنگی، معنا را به‌طور هم‌زمان در دو سطح فراگیر با ذهنیت فرهنگی و در سطح خاص با رویه‌های فرهنگی بازتولید می‌شود. قابلیت‌های شناختی-فرهنگی فضای شهری، تجربه شناختی-فرهنگی فرد از فضای شهری و نحوه در دسترس بودن/دسترسی‌پذیری در یک موقعیت خاص عوامل تکوین معنا در رویکرد شناختی-فرهنگی هستند.

نتیجه‌گیری: رویکرد شناختی-فرهنگی به‌عنوان رویکرد پیشنهادی پژوهش با نگاهی چندسطحی و موقعیتی به معنا، کاستی‌های موجود رویکردهای پیشین همچون نگاه تک‌سطحی به مطالعه معنا در مطالعات شهری را پوشش داده و شهرسازی را به‌عنوان دانش موقعیت‌مند فرهنگی معرفی می‌نماید.

نکات برجسته:

- نظریه شناخت موقعیتی با نگاهی فرهنگی و موقعیتی به معنا، نگاه تک‌سطحی رویکردهای پیشین به مطالعه فرایند تکوین معنا در مطالعات شهری را پوشش می‌دهد.
- رویکرد شناختی-فرهنگی شهرسازی را به‌عنوان دانش موقعیت‌مند فرهنگی معرفی می‌نماید.

^۱ این مقاله برگرفته از رساله دکتری شهرسازی اسلامی نویسنده اول - زهرای علی‌نام، با عنوان «تبیین محیط مفهومی شهر در فرهنگ اسلامی با بهره‌گیری از ابزار علوم شناختی» است که با راهنمایی نویسندگان دوم و سوم مقاله در دانشگاه هنر اسلامی تبریز کار شده است.

ارجاع به این مقاله: علی‌نام، زهرای، پیربابائی، محمدتقی و قره‌بگلو، مینو. (۱۴۰۱). تبیین رویکرد شناختی-فرهنگی در انطباق با رویکردهای تکوینی به معنا در شهرسازی. *دانش شهرسازی*، ۲۶(۲)، ۸۷-۱۰۰

Doi: <https://doi.org/10.22124/upk.2022.20178.1666>

بیان مسئله

چیزی که موجب تمایز نوع بشر از دیگر مخلوقات می‌شود، این است که بشر درون جهانی از معنا سکنی گزیده است. فضای شهری به‌عنوان یک بستر فرهنگ تبیین رویکرد شناختی-فرهنگی در انطباق با رویکردهای تکوینی.../ علی‌نام و همکاران

ی، فضایی شامل جنبه‌های فضایی و ذهنی است که هر انسانی، با اعمال و کنش‌هایی که در آنجا انجام می‌دهد، وجود خود را مانند جهان به منصف ظهور می‌رساند؛ بنابراین، وجود یک ساختار فیزیکی و کالبدی خاص در تحقق فضای معنادار به‌تنهایی کافی نیست؛ بلکه حضور انسان در فضای مذکور و کنش‌ها و افعال وی در آن فضا، در معنابخشی و تحقق آن بسیار اهمیت دارد. مطالعات شهرسازی قرن بیستم، مملو از رویکردهای جامع عقلانی است که به مفروضات هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی با رهیافت اثباتی (معنایی) وابسته هستند. طبق رهیافت معنایی، معنا شاخصه‌ای ذاتی برای محیط اطراف انسان به شمار می‌آید و واقعیتی از پیش تعیین‌شده، ثابت و بدون تغییر تلقی می‌شود. محصول این شکل از مطالعات شهری بیش از آنکه موضوع قضاوت کنشگران دخیل در فرایند توسعه شهری و استفاده‌کنندگان از فضای شهری باشد، موضوع قضاوت طراحان حرفه‌ای و معماران بوده است؛ به همین دلیل طرح‌هایی که با رهیافت اثباتی تهیه‌شده‌اند، طرح‌هایی کاملاً ایستا و فیزیکی هستند که آینده‌ای مطلوب و قطعی را برای دوره‌ای مشخص ترسیم کرده و از قابلیت انطباق‌پذیری محدودی برخوردار هستند (اینام^۱، ۲۰۰۲). تحقق نیافتن بسیاری از طرح‌های پیشنهادی شهرسازی در این دوران و فاصله گرفتن فضاهای شهری از انتظارات مردمی، موجب گردید تا صاحب‌نظران با نگاهی فرایندگرا به شهرسازی، به بررسی ارتباط نزدیک میان طراحی محیطی در بستر کالبدی از یک‌سو، و انتظارات و ادراک مردم از فضا به‌عنوان استفاده‌کنندگان اصلی از سوی دیگر، پردازند (لینچ^۲، ۱۹۶۰؛ جیکوبز^۳، ۱۹۶۱؛ گل^۴، ۱۹۷۱). این امر منجر به انتقال از رهیافت‌های اثباتی به رهیافت‌های تکوینی (معناسازی) در شهرسازی شد. طبق رهیافت معناسازی، معنا موجودیتی وابسته به ذهن و آگاهی انسان است و در اصل تفسیری است که او از جهان اطراف خود و کنش‌ها دارد (کودریافتسف، استدمن و کراسنی^۵، ۲۰۱۲). بروز رهیافت تکوینی در رویکردهای شهرسازی، تا حدودی باعث کاهش اقتدار مدرنیسم و اثبات‌گرایی شد و این سیر تحول، متعاقباً به رواج رویکردهای نظری با رهیافت تکوین‌گرا انجامید که حضور انسان در محیط و کنش‌ها و افعال او در معنابخشی به محیط را حائز اهمیت می‌دانند.

امروزه معنای فضاهای شهری از مهم‌ترین موضوعات شهرسازی بوده و مکاتب فکری معاصر همواره به دنبال نظریه‌پردازی «ماهیت معنا و فرایند تکوین آن» در فضاهای شهری هستند. اهمیت و ضرورت‌های مطرح در مطالعات مربوط به معنای محیط، فرایند رخداد و اثرگذاری آن بر طراحی محیط، لزوم تدقیق این موضوع را از منظر رویکردهای نظری مختلف مسلم می‌سازد. رویکردهای «پسااثبات‌گرایی» با پیشنهاد فرایند مشارکتی و بین‌الذهانی و رویکرد «پساساختارگرایی» با پیشنهاد فرایند فردی و متکثر در مطالعات شهری از جمله رویکردهای موجود تأثیرگذار و پرکاربرد در این خصوص می‌باشند که به نظر می‌رسد علی‌رغم نقاط قوت به دلیل فقدان ظرفیت لازم جهت بهره‌مندی از ابتکارات سایر حوزه‌های علمی و نگاه تک‌سطحی به معنا، با کاستی‌هایی همراه هستند. از طرفی به دلیل ماهیت میان‌رشته‌ای تخصص شهرسازی، بهره‌گیری از علوم مرتبط با ساختارهای شناختی و ادراکی فرد برای تبیین فرایند تکوین معنا در فضای شهری، ضروری به نظر می‌رسد. در این راستا علوم شناختی به‌عنوان جنبشی نوین در عرصه پژوهش‌های علمی با تسلطی که بر سازوکارهای ذهن دارد، امکان تبیین رویکردی شناختی-فرهنگی در مطالعه فرایند معنای فضای شهری را فراهم می‌کند.

هدف این نوشتار تعمیم‌کار بست مفاهیم مرتبط با شناخت انسان و محیط در حوزه علوم شناختی به حوزه مطالعات محیطی از جمله شهرسازی و کاهش خلأ موجود در مطالعات نظری میان‌رشته‌ای بین این دو حوزه است. مطالعات اخیر در حوزه علوم شناختی، نظریه «شناخت موقعیتی» را در راستای تبیین فرایند ادراک محیطی مطرح می‌کند. این نظریه، معنا را به‌مثابه تعامل شناختی یک فرد در درون موقعیت‌ها و در رابطه با موقعیت‌ها توصیف می‌کند. با این فرض که نظریه شناخت موقعیتی، برخلاف رویکردهای تکوینی موجود، امکان مطالعه چندسطحی (مشارکتی و فردی) فرایند شناختی-فرهنگی شکل‌گیری معنا را به‌طور هم‌زمان فراهم می‌آورد؛

¹ Inam

² Lynch

³ Jacobs

⁴ Gehl

⁵ Kudryavtsev, Stedman & Krasny

این نوشتار در پی پاسخگویی به این سؤالات است که «فرایند شناختی-فرهنگی شکل‌گیری معنا در فضای شهری چیست؟» و «رویکرد شناختی-فرهنگی در تطبیق با سایر رویکردهای تکوینی به معنا چه دستاوردهایی دارد؟»

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

مطالعه تکوینی معنا، مقوله‌ای است که در حوزه‌های مختلف علوم انسانی همواره مدنظر بوده است. انسان‌شناسی، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و زبان‌شناسی چهار حوزه مطرح در این زمینه‌اند که به مطالعه مفهوم معنا و شیوه دستیابی انسان به آن با رهیافتی تکوین‌گرا می‌پردازند. از میان حوزه‌های مختلف که معنا را مورد مطالعه قرار می‌دهند، تنها نظریات مبتنی بر دو حوزه روان‌شناسی و زبان‌شناسی هستند که وارد مطالعات معنای محیط در حوزه معماری و شهرسازی شده یا قابل تسری و تعمیم به آن هستند (قره‌بگلو و اردبیلچی، ۱۳۹۹). اگرچه در تمامی این نظریات، انسان و محیط به‌عنوان دو منبع اساسی در تولید و انتقال معنا مطرح‌شده ولی مطالعه معنا به‌عنوان مقوله‌ای جمعی و فرهنگی و یا مقوله‌ای فردی، منجر به شکل‌گیری نگرش‌های مختلف به معنای محیط شده است.

در سطح جمعی و فرهنگی، ایجاد معنا اقدامی اجتماعی است که در آن از طریق فعالیت‌های مشترک و به‌طور خاص، اعضای یک جامعه باهم برای ایجاد یک نوع از محیط که حس مشترک ایجاد می‌کند، عمل می‌کنند. معنای محیط نمی‌تواند صرفاً به‌تنهایی در ذهن هر یک از افراد وجود داشته باشد، بلکه باید به‌عنوان محصول تعامل اذهان به وجود بیاید (آبرن و بارنز، ۲۰۰۶). چنین معنایی وابسته به زمینه و در نتیجه، مقوله‌ای فرهنگی است و در جریان روزمره زندگی و با رویکردی فرهنگ‌گرایانه مورد بررسی قرار می‌گیرد (گوندینر و هاتچیسون، ۲۰۱۱). در ارتباط با معنای محیط در سطح اجتماعی عواملی مانند ارزش‌های اجتماعی- فرهنگی (هافستد، ۱۹۹۱؛ سوآرس، فرهنگ‌مهر و شوهم، ۲۰۰۶)، تاریخ مشترک فرهنگی و زبانی (تایلن، فوسارولی، بودکارد و اوسترگاد، ۲۰۱۳)، رویه‌های اجتماعی (نیسبت و ماسودا، ۲۰۰۳) و تفاوت‌های فرهنگی در ادراک قابلیت‌های کالبدی محیط (کریگ و داگلاس، ۲۰۰۶؛ براون و لیندسی، ۲۰۰۴؛ ریجر، کارستنسن و کمپ، ۲۰۱۶؛ علی‌نام، تایلن، پیربابائی و قره‌بگلو، ۲۰۲۱) و روابط فضایی (نول، فوسارولی، میلز و تایلن، ۲۰۲۰؛ مجید، باورمن، کیتا، هلن و لوینسون، ۲۰۰۴) مورد مطالعه قرار گرفته است.

در سطح فردی، ایجاد معنا به ویژگی‌های عمومی مجموعه‌های انسانی اشاره دارد که به‌طور فراگیر بین تمام افراد مشترک است (مارکوس و همدانی، ۲۰۰۷؛ توماسلو، کارپنتر، کال، بهنه و مول، ۲۰۰۵). در این سطح معنای محیط در تعامل با محیط از عوامل انسانی که در ابتدا جسمانی و سپس روان‌شناختی است، شکل می‌گیرد (لی، ۲۰۰۳). چنین معنایی در ارتباط با اهداف و فعالیت‌های افراد شکل می‌گیرد و در قالبی زیست‌شناختی رفتار می‌کند که حاصل ارتباط میان ذهن-بدن-محیط است (نلسون، ۲۰۰۷). افراد مختلف بسته به نوع انگیزه‌ها و نیازهای مختلفی که دارند، قابلیت‌های مختلف محیط را ادراک نموده و با رفتاری که در راستای آن قابلیت در محیط از خود نشان می‌دهند، به آن محیط معنا می‌دهند (نوکس و پینچ، ۲۰۱۴؛ میسترس، ۲۰۰۹؛ پیربابائی، قره‌بگلو و

¹ Auburn & Barnes

² Gottdiener & Hutchison

³ Hofstede

⁴ Soares, Farhangmehr & Shoham

⁵ Tylén, Fusaroli, Bundgaard & Østergaard

⁶ Nisbett & Masuda

⁷ Craig & Douglas

⁸ Brown & Lindsey

⁹ Regier, Carstensen & Kemp

¹⁰ Alinam, Tylén, Pirbabaei & Gharehbaglou

¹¹ Nölle, Fusaroli, Mills & Tylén

¹² Majid, Bowerman, Kita, Haun & Levinson

¹³ Markus & Hamedani

¹⁴ Tomasello, Carpenter, Call, Behne & Moll

¹⁵ Li

¹⁶ Nelson

¹⁷ Knox & Pinch

¹⁸ Meesters

علی نام، ۱۳۹۵؛ علی نام^۱، ۲۰۱۷). مطالعات در ارتباط با معنای محیط در سطح فردی شامل ویژگی‌های خودتفسیری^۲ (مارکوس و کیتایاما^۳، ۱۹۹۱)، انگیزه‌ها و توانایی‌های فردی (توماسلو و همکاران، ۲۰۰۵) و نیازهای بیولوژیکی (شلدون^۴، ۲۰۰۴) در سازگاری با عوامل اکولوژیکی محیط (وی و لیبرمن^۵، ۲۰۱۰؛ ون دِ ولیرت، هوانگ و لوین^۶، ۲۰۰۴؛ ون دِ ولیرت^۷، ۲۰۰۶؛ کاشیما و کاشیما^۸، ۲۰۰۳) است.

رویکردهای تکوینی به مطالعه معنا در فضای شهری

الف- رویکرد پسااثبات‌گرایی: استفاده از رویکرد اثباتی، به‌ویژه در علوم مربوط به مطالعه انسان و رفتارهای او، انتقادهایی به همراه داشت. نگاه عینی‌گرا به جهان اطراف و ضرورت عدم دخالت ارزش‌ها و پیش‌زمینه فرهنگی پژوهشگر جزو مهم‌ترین انتقادهایی است که موجب شد رویکرد پژوهشی پسااثبات‌گرایی وضع و مطرح شود (فیلیس و بوربولس^۹، ۲۰۰۰). رویکرد پسااثبات‌گرایی همانند رویکردهای اثباتی معتقد به واقعیت عینی و تعمیم‌پذیری نتایج پژوهش است. با این تفاوت که معرفت‌شناسی پسااثبات‌گرایی نگرش تعدیل‌شده‌ای به تأثیر عینیت و ذهنیت در فرایند ادراک معنا دارد (مرتز^{۱۰}، ۲۰۱۴). این رویکرد به تبعیت از وینگشتاین^{۱۱} (۱۹۵۳) قائل به شناخت مشارکتی^{۱۲} است؛ یعنی انسان نمی‌تواند به‌صورت فردی و مستقل از افراد جامعه به شناختی از جهان دست یابد. به‌عبارت‌دیگر، بین‌الذہانیت^{۱۳} را تعیین‌کننده عینیت در نظر می‌گیرد (هوول^{۱۴}، ۲۰۱۳).

مطالعات پسااثبات‌گرایی معنای محیط به‌ویژه در دهه‌های اخیر با نگرش‌های هنجاری به شهر و شهرسازی پیوند خورده است، به‌طوری‌که از دیدگاه‌های نظری و چشم‌اندازهای ارزشی مختلف به الزامات طراحی و برنامه‌ریزی جهت دستیابی به معنای شهر خوب پرداخته شده و بدین ترتیب نظریه‌های مختلفی در این عرصه ارائه شده است. نظریه‌های هنجاری در مطالعات شهری عموماً بر پایه انتقادی نیرومند بر اثبات‌گرایی بنا شده‌اند که به‌طور خاص می‌توان به انتقادات برنامه‌ریزان معاصر از جمله آلمندینگر^{۱۵} (۲۰۰۲)، فریدمن^{۱۶} (۲۰۰۰) فاینشتاین^{۱۷} (۲۰۰۰)، گراهام و هیلی^{۱۸} (۱۹۹۹) و فورستر^{۱۹} (۱۹۸۹) اشاره کرد. این گروه از نظریه‌پردازان ملهم از هابرماس^{۲۰} (۱۹۸۴)، ارتباطات را به‌عنوان مهم‌ترین عنصر عمل برنامه‌ریزی مطرح کرده‌اند. برنامه‌ریزی ارتباطی^{۲۱} (فورستر، ۱۹۸۹) اذعان دارد که شناخت و کنش در عرصه برنامه‌ریزی و طراحی، باید به شیوه عقلانیت ارتباطی و تلاش بین‌الذہانی در فهم متقابل میان اعضای اجتماع صورت پذیرد و از اصول منطق و شناخت تجربی که به شکل علمی سازمان‌دهی شده‌اند، پشتیبانی می‌کند. تأکید این نوع از برنامه‌ریزی بیشتر بر فرآیند است تا محتوا. این نظریه با عنوان برنامه‌ریزی ارتباطی در قالب رهیافت‌هایی چون برنامه‌ریزی مشارکتی^{۲۲} (هیلی^{۲۳}، ۱۹۹۷) نیز مطرح می‌شود. برنامه‌ریزی مشارکتی با محوریت عقلانیت ارتباطی موافق برنامه‌ریزی از

1 Alinam

2 Self-construal traits

3 Markus & Kitayama

4 Sheldon

5 Way & Lieberman

6 Van de Vliert, Huang & Levine

7 Van de Vliert

8 Kashima & Kashima

9 Phillips & Burbules

10 Mertens

11 Wittgenstein

12 Collaborative

13 Intersubjectivity

14 Howell

15 Allmendinger

16 Friedmann

17 Fainstein

18 Graham & Healey

19 Forester

20 Habermas

21 Communicative theory

22 Collaborative planning

23 Healey

پایین به بالا بوده و عینیت یافتن و بالفعل شدن مشارکت شهروندان را در سطوح مختلف تصمیم‌گیری ضروری می‌داند (محمدی ماکرانی، ۱۳۸۹).

ب- رویکرد پسااختارگرایی: رویکرد پسااختارگرایی به دنبال بررسی ارتباط میان انسان، جهان اطراف و ساخت و بازتولید معناست که مبتنی بر منطق نسبی‌گرایی عقلانیت بنا شده است. این رویکرد در مطالعه معنا متمرکز بر ساختارهاست و معنا را قابل‌دستیابی و مطالعه از درون قواعد حاکم بر ساختارها می‌داند؛ اگرچه پسااختارگرایی اصالت را در دگرگونی و تغییر دانسته و بنابراین معتقد است، تغییر ساختارهای مشاهده‌شده، شناخت را نیز تغییر می‌دهد (ویلیامز، ۲۰۱۴). به عبارتی با تغییر زمان و تغییر معانی، ساختارها نیز دچار تغییر می‌شوند و در نتیجه، قابل‌اتکا نیستند. معنای محیط در این رویکرد به بستر تاریخی و فرهنگی و به تبع آن، به زمان و مکان وابسته است و به همین دلیل متکثر و فزاینده بوده و نمی‌توان برای آن خط سیر و ماهیتی قائل شد. پسااختارگرایی قائل به شناخت فردگرایی^۱ است و ابراز می‌دارد که انسان می‌تواند مستقل به شناخت جهان خارج نائل شود. این فرض‌ها در پسااختارگرایی باعث می‌شود که حاصل مطالعات به قواعدی عام و کلی منتهی نشوند و بیشتر موضعی با تعمیم‌پذیری محدود در اندیشه اتخاذ شود (عالم و انصافی، ۱۳۹۷). مطابق نظر دریدا^۲ (۱۹۷۷)، در این رویکرد هر متن مدعی معنا، شبکه‌ای از انگاره‌ها، پیش‌فرض‌ها و پیش‌داوری‌ها را در پس خود دارد که موجب به تعویق افتادن معنا می‌شود. پس دال و مدلول، یعنی محیط و معنای آن، حالتی سیال و شناور خواهند داشت.

هیلیئر^۳ در سلسله آثار خود در نزدیک به دو دهه به بازتاب اندیشه پسااختارگرا و نظریه‌پردازان مهم آن در برنامه‌ریزی شهری و موضوعاتی نظیر پیچیدگی‌های برنامه‌ریزی پسااختارگرا و عملیاتی‌کردن ایده‌های نظری آن (۲۰۰۵) و درهم بافتگی پسااختارگرا در ارتباط با برنامه‌ریزی فضایی راهبردی^۴ (۲۰۱۰) پرداخته است.

تمرکز نظریه درهم بافتگی^۵ بر ارتباطات غیرخطی بین موجودات دائماً در حال تغییر، اشاره دارد؛ طبق این نظریه شهرها در محیط‌های مجزا وجود ندارند و نمی‌توان رابطه آن‌ها با دنیای بیرونی را بسته تلقی کرد. شهرها همواره در حال تحول‌اند و این تحولات منجر شده است که تصویر «شهر به‌عنوان ماشین»، با تصویر «شهر به‌عنوان ارگانیسم» جایگزین شود (باتی^۶، ۲۰۱۲). نایست^۷ (۲۰۱۲، ۲۰۱۰) در راستای نظریات هیلیئر ایده برنامه‌ریزی سیال^۸ را به‌عنوان یک تجربه برنامه‌ریزی پسااختارگرا مطرح کرده است. بولنز و دی‌رو^۹ (۲۰۱۶)، دی‌رو و راو^{۱۰} (۲۰۱۲) و پرتوگالی، میر، استک و تان^{۱۱} (۲۰۱۲) نیز در مقالاتشان به نظریه‌پردازی درباره چگونگی کاربست پارادایم پسااختارگرا و به‌طور خاص نظریه درهم بافتگی در برنامه‌ریزی شهری پرداخته‌اند.

معنا در شناخت موقعیتی

مطالعات اخیر در حوزه ادراک محیط تحت تأثیر مفهوم قابلیت^{۱۲} بوده که ابتدا توسط گیسون^{۱۳} معرفی شده است. قابلیت به روابط بین توانایی‌های یک ارگانیسم و ویژگی‌های محیطی یک موقعیت اشاره می‌کند. یک موقعیت، مجموعه خاصی از فعالیت‌های بالقوه را برای موجودات زنده فراهم می‌کند که در تقاطع بین ویژگی‌های فعلی محیط و توانایی‌های ارگانیسم برای ادراک و کنش ورزیدن با آن‌ها قرار دارد (چمرو^{۱۴}، ۲۰۰۳). ریتولد و کیورستین^{۱۵} (۲۰۱۴) کاربرد وسیع‌تری برای مفهوم قابلیت‌ها پیشنهاد می‌کنند. آن‌ها تأکید می‌کنند که توانایی‌ها در یک بستر یا زمینه رخ می‌دهند و ما به‌عنوان انسان در فعالیت‌های اجتماعی-فرهنگی مشارکت می‌کنیم.

¹ Williams

² Individualist

³ Derrida

⁴ Hillier

⁵ Strategic spatial planning

⁶ Theory of interconnection

⁷ Batty

⁸ Nyseth

⁹ Fluid planning

¹⁰ Boelens & De Roo

¹¹ De Roo & Rauws

¹² Portugali, Meyer, Stolk & Tan

¹³ Affordance

¹⁴ Gibson

¹⁵ Chemero

¹⁶ Rietveld & Kiverstein

طبق نظر رامستد؛ ویسیر و کرمایر^۱ (۲۰۱۶)، فرهنگ، زیربنای قابلیت‌هاست و قابلیت‌هایی که انسان‌ها با آن‌ها سروکار دارند، قابلیت‌های فرهنگی هستند.

در این بین دانش علوم شناختی در ادامه بحث و در راستای تبیین فرایند ادراک محیطی، نظریه شناختی موقعیتی را مطرح می‌کند. نظریه شناخت موقعیتی^۲، فرآیند شناختی ادراک را به‌مثابه تعامل شناختی یک فرد در درون موقعیت‌ها و در رابطه با موقعیت‌ها توصیف می‌کند. این یعنی هم جسم و هم ذهن، به‌طور هم‌زمان و در هر لحظه، به‌عنوان رابط با قابلیت‌های محیط موجود کنش دارند. از این رو، شناخت موقعیتی تأکید دارد که ادراک معنا در موقعیتی مشخص رخ می‌دهند. تمرکز شناخت موقعیتی نه بر خود شخص بلکه بر شخص تجربه‌کننده یک موقعیت، یعنی شرایط انسانی موجود در یک محیط و در یک زمان معین است (دورنینگ و آرتینو^۳، ۲۰۱۱). افراد به محیط بی‌واسطه خود حساس هستند، از تمام مجموعه دانشی که در لحظه، در دسترس آن‌ها است استفاده می‌کنند و آنچه را که در سایه اقتضائات زمینه‌ای^۴ به ذهن می‌رسد تفسیر می‌کنند. به‌عبارت‌دیگر، آنچه فرد ادراک می‌کند و نیز نحوه اندیشیدن او، کارکردهای بی‌زمینه، مستقل و همواره ثابت دانش، حافظه و ظرفیت حافظه نیستند، بلکه ساختارهایی پویا^۵ هستند که توسط دانش در دسترس^۶ (آنچه می‌تواند فعال شود) به‌واسطه موقعیت در دسترس و نحوه تفسیر آن بر اساس دانش دسترس‌پذیر^۷ (آنچه معمولاً فعال می‌شود) به‌واسطه تجربیات فراشناختی^۸ دسترس‌پذیر شکل می‌گیرند (شوارتز^۹، ۲۰۰۷؛ اسمیت و سمین^{۱۰}، ۲۰۰۴). به‌عبارت‌دیگر، تجربه یک موقعیت یکسان می‌تواند بسته به نحوه تفسیر شدنش، پیامدهای متفاوتی در برداشته باشد. افراد ممکن است از تجربیات فراشناختی دسترس‌پذیر-حتی نامربوط و بی‌اهمیت- خود برای تفسیر موقعیت در دسترس استفاده کنند (شوارتز، ۲۰۰۴؛ سانگ و شوارتز^{۱۱}، ۲۰۰۸).

بر اساس دیدگاه شناخت موقعیتی، تفاوت‌های فرهنگی در ادراک معنا، ناشی از تفاوت در دسترس‌پذیری به برخی از انواع دانش است که منجر به تفاوت در تفسیر موقعیت محیطی می‌شوند (اویسرمن^{۱۲}، ۲۰۱۷). طبق این نظریه، فرهنگ به‌مثابه معنای موقعیتی در دو سطح قابل بررسی است: در سطح اول، فرهنگ یک امر فراگیر انسانی برای پاسخ به نیازهای فراگیر است. در این سطح فرهنگ یک چارچوب معناسازی خاص و «ذهنی» است که تعیین می‌کند چه پاسخی معمول، مورد توجه و حائز اهمیت است. مفهوم ذهنیت‌های فرهنگی^{۱۳} عبارت است از طرح‌واره‌های شناختی، از جمله محتوا، رویه‌ها و اهداف مرتبط با ذهنیت که در ادراک معنای محیط بر پاسخ‌های فراگیر تمرکز می‌کند، بدین معنی که افراد تحت تأثیر چه ذهنیت‌های فرهنگی احتمالاً چه معنایی از موقعیت محیطی ادراک خواهند کرد (اویسرمن، نوین، فلیکنفلوگل و کرابندام^{۱۴}، ۲۰۱۴؛ اسپنسر، ویلیامز و پنگ^{۱۵}، ۲۰۱۰). در سطح دوم، فرهنگ مجموعه‌ای از رویه‌های خاص در یک جامعه، زمان و مکان خاص برای پاسخ به نیازهای خاص است. بدان معنی که هر جامعه، در طول زمان به مجموعه منحصر به فردی از شیوه‌های زندگی، هنجارها و رویه‌های اجتماعی شکل می‌دهد که بر معنای مفروض از موقعیت‌ها محیطی تأثیر می‌گذارند. رویه‌های خاص فرهنگی، اگرچه در ابتدا بر تعامل اجتماعی متمرکزند، اما پس از شکل‌گیری، تمام جنبه‌های رفتار را در برمی‌گیرند و طرح یا چارچوبی ارائه می‌کنند که فرد بر اساس آن می‌داند باید در موقعیت‌های مختلف چگونه رفتار کند و چه انتظاری از دیگران داشته باشد. به این ترتیب، فرهنگ بدل می‌شود به روشی مشخص که افراد بر اساس آن، محیط خود را درک می‌کنند. این چارچوب معناسازی، ادراک و استدلال را به‌طور هم‌زمان محدود و ممکن می‌سازد. موقعیت‌های

¹ Ramstead, Veissière & Kirmayer

² Situated cognition

³ Durning & Artino

⁴ Contextual demands

⁵ Dynamic structure

⁶ Availability

⁷ Accessibility

⁸ Meta-cognitive

⁹ Schwarz

¹⁰ Smith & Semin

¹¹ Song & Schwarz

¹² Oyserman

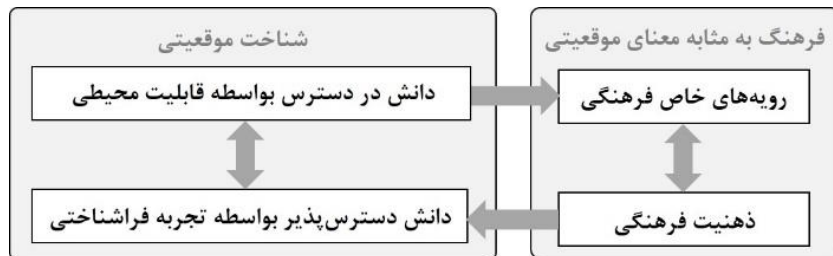
¹³ Cultural mindset

¹⁴ Oyserman, Novin, Flinkenflögel & Krabbendam

¹⁵ Spencer-Rodgers, Williams & Peng

مناسب از لحاظ فرهنگی، درست به نظر می‌رسند؛ و موقعیت‌های نامناسب از لحاظ فرهنگی، اشتباه یا خارج از عرف به نظر می‌رسند (مارکوس، گیوستی و بارتل^۱، ۲۰۱۶).

بدین ترتیب همان‌طور که در شکل شماره (۱) مشاهده می‌شود، نظریه شناخت موقعیتی به‌واسطه قابلیت‌های محیطی و تجربه فراشناختی فرد، به مطالعه هم‌زمان فرآیندهای فرهنگی ادراک معنا در دو سطح فراگیر (یکسان در جوامع مختلف) و خاص (مستلزم دانش نسبت به رویه‌های خاص یک جامعه) می‌پردازد (علی‌نام، ۱۴۰۰).



شکل ۱. ساختار پویای سطوح ادراک معنا در رویکرد شناختی-موقعیتی برگرفته از: (علی‌نام، ۱۴۰۰)

روش پژوهش

با توجه به اینکه هدف نوشتار پیشنهاد یک چارچوب فلسفی پیشنهادی در مطالعه معنای محیط، پژوهش حاضر با رویکرد کیفی انجام شده است. روش تحقیق توصیفی و تطبیقی-تحلیلی است. برای دستیابی به منابع و اطلاعات موردنیاز، از مطالعات اسنادی در دو حوزه روانشناسی محیطی و شهرسازی استفاده گردید.

در این پژوهش، ابتدا رویکردهای پسااثبات‌گرا و پسااخبارگرا به‌عنوان رویکردهای تکوینی کل‌نگر و پرکاربرد در مطالعه معنای محیط در شهرسازی و سپس، نظریه شناخت موقعیتی و ارتباط آن با فرهنگ در مطالعه تکوینی معنای محیط در حوزه علوم شناختی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در ادامه با تعمیم نظریه شناخت موقعیتی به حوزه شهرسازی، رویکرد شناختی-فرهنگی به‌عنوان رویکردی نوین به مطالعه تکوین معنا در شهر معرفی می‌شود؛ و در نهایت با بررسی تطبیقی فرایند تکوین معنا به فضای شهری در هر یک از رویکردها، جایگاه رویکرد شناختی-فرهنگی در مقایسه با رویکردهای پسااثبات‌گرا و پسااخبارگرا در حوزه مطالعات شهری، تحلیل و استنباط می‌گردد.

یافته‌ها و بحث

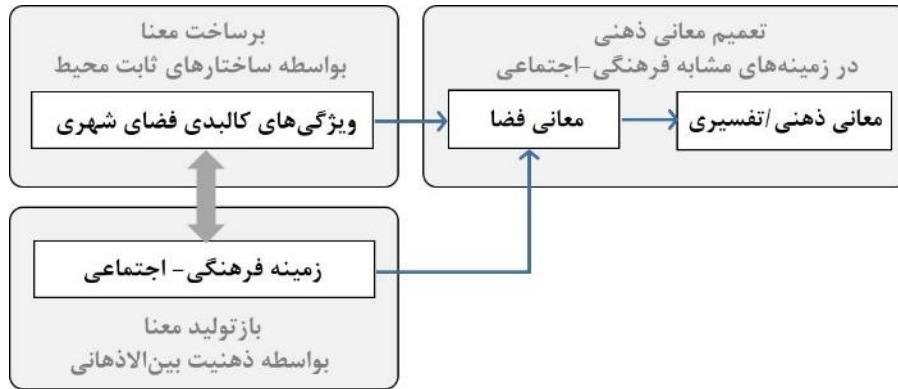
فرایند شناختی-فرهنگی تکوین معنا در مطالعات شهری

مطالعات شهری با رویکرد **پسااثبات‌گرایی**، علاوه بر عوامل محیطی به مطالعه عوامل انسانی مؤثر بر شکل‌گیری ادراک معنا پرداخته‌اند. طبق این رویکرد، نمی‌توان معنا را به صورتی بی‌طرفانه ادراک کرد و در همین راستا نقش استفاده‌کنندگان از فضای شهری در شکل‌گیری معنای آن بسیار بااهمیت قلمداد می‌شود. در این رویکرد معنا در فضای شهری یک ساخته اجتماعی است که در آن مردم، آگاهانه معنایی ذهنی به کنش‌های خود می‌دهند و موقعیت خود و دیگران را تفسیر می‌کنند و فعالانه در ارزیابی کنش‌های خود و دیگران دخالت دارند. بنابراین معنای فضای شهری با ساختار اجتماعی همواره در حال تغییر است. نظریه‌پردازان این رویکرد به‌جای آنکه در کشف معانی صرفاً بر ویژگی‌های عینی فضای شهری متمرکز شوند، به نقش انسان‌ها به‌عنوان عواملی که معنای فضای شهری را شکل می‌دهند، تأکید دارند.

در تعمیم فرایند **پسااثبات‌گرایی** تکوین معنا به مطالعات شهری می‌توان گفت در این رویکرد به تعامل دوسویه انسان به‌عنوان موجودی با زمینه فرهنگی-اجتماعی و فضای شهری تأکید می‌شود. در این تعامل ویژگی‌های کالبدی فضای شهری به‌عنوان

^۱ Marcus, Giusti & Barthel

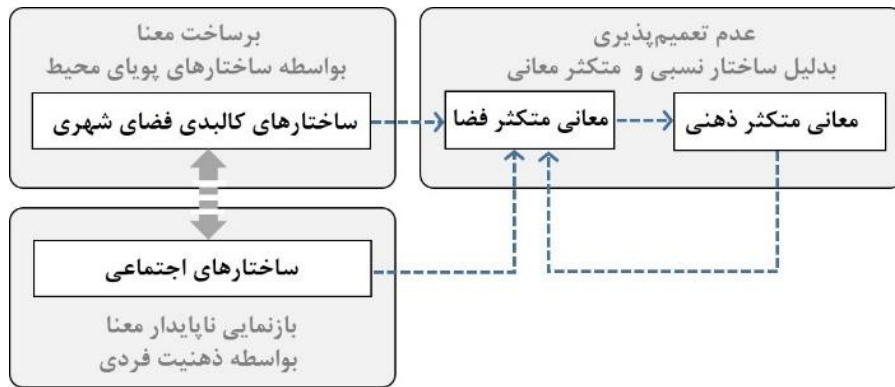
ساختارهای ثابت محیطی، بستری برای کشف معانی فضا در نظر گرفته می‌شود. افراد وابسته به زمینه فرهنگی-اجتماعی خود و به واسطه ذهنیت بین‌الذهانی این معانی فضایی را ادراک و تفسیر می‌کنند و بدین ترتیب معانی جدید ذهنی/تفسیری از فضای شهری بازتولید می‌شوند. در طی اجتماعی شدن، معانی ذهنی که فرد بارها و بارها با آن روبرو می‌شود، دسترس پذیرتر شده و بدین ترتیب فرایند اثبات‌گرایی تکوین معنا به شیوه‌ای مؤثر، یک ساختار پیش‌فرض و قابل‌تعمیم برای معنا در زمینه‌های مشابه فرهنگی-اجتماعی ایجاد می‌کند که رفتارهای افراد هدایت می‌کند (شکل ۲).



شکل ۲. فرایند تکوین معنا در رویکرد پسااثبات‌گرا
برگرفته از: (هول، ۲۰۱۳؛ مرتنز، ۲۰۱۴)

مطالعات شهری با رویکرد پسا ساختارگرایی نیز همانند رویکرد پسا اثبات‌گرایی، به دو عامل محیط و انسان در شکل‌گیری ادراک معنا تأکید می‌کند با این تفاوت که عوامل محیطی و انسانی به‌عنوان ساختارهای پویا و روان مورد توجه قرار می‌گیرند. در این رویکرد، فضای شهری از مجموعه ارتباطات پیچیده و پویا ساخته شده است که دائماً در حال تغییرند. بنابراین هرگونه ثبات فضایی باید به‌عنوان یک حالت ویژه تلقی شود، چیزی که باید در برابر تغییر مداوم و بی‌ثباتی، به آن دست‌یافت. طبق این رویکرد فضای شهری ظرفی برای موجودات و فرایندها نیست، بلکه توسط آن‌ها و از ارتباطات متکثر ساخته شده است. فضای شهری در قالب معنا تکوین می‌یابد؛ بنابراین به‌طور مستقل وجود نداشته و دائماً در حال بازآفریده شدن توسط کنشگران است. از طرف دیگر، زمان هم به‌سادگی و به‌طور مستقل وجود نداشته و مثل فضای شهری، بعد کالبدی زمان هم به‌طور دائمی در حال بازآفریده شدن، از طریق کنش انسانی است. بدین ترتیب الصاق معنا به محیط، در ذات خود فرآیندی اجتماعی محسوب می‌شود.

در تعمیم فرایند پسا ساختارگرایی تکوین معنا به مطالعات شهری، می‌توان گفت در این رویکرد ساختارهای کالبدی، الگوهای معنایی هستند که فضاهای شهری را برساخته می‌کنند و افراد در قالب ساختارهای اجتماعی، الگوهای معنایی فضاهای شهری را بازنمایی می‌کنند. در این تعامل ساختارهای کالبدی فضای شهری به‌عنوان ساختارهای پویای محیطی، بستری برای کشف معانی متکثر فضا در نظر گرفته می‌شوند. افراد وابسته به ساختارهای اجتماعی و به‌واسطه ذهنیت فردی خود این معانی متکثر و فضایی را انتزاع و تفسیر کرده و بدین ترتیب معانی ذهنی متکثر از فضای شهری انتزاع می‌شوند. به دلیل ماهیت پویای محیط و معانی آن، معانی ذهنی تولید شده در راستای تغییر ساختار پویا و ناپایدار محیطی و اجتماعی همواره بازنمایی می‌شود. به عبارتی هر معانی فضایی در هر بار انتزاع از طرف فرد، می‌تواند معانی ذهنی متفاوتی بازنمایی کند (شکل ۳).



شکل ۳. فرایند تکوین معنا در رویکرد پساساختارگرا

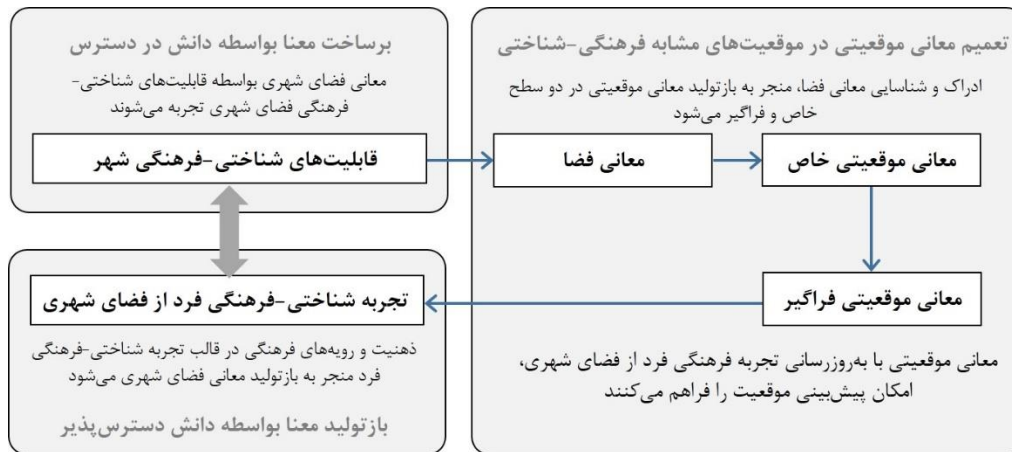
برگرفته از: (ویلیامز، ۲۰۱۴؛ نوکس و همکاران، ۲۰۱۴)

انسان موجودی فرهنگی است و ریشه فرهنگ، به ظرفیت‌های محدود انسان از لحاظ زیست‌شناختی برمی‌گردد. محیط شهری به‌وسیله انسان بر اساس وجوه فرهنگی او مورد ادراک و شناخت واقع می‌شود. طبق نظریه شناخت موقعیتی، شناخت و فرهنگ رابطه متقابل مولدی دارند و معنای تجربه‌شده در یک موقعیت خاص، عمیقاً تحت تأثیر فرهنگ است، بنابراین می‌توان با عملیاتی‌سازی تجربه فرهنگ در پژوهش‌های محیطی از جمله شهرسازی به ارزیابی فرایند شکل‌دهی فرهنگ به معنای فضای شهری پرداخت. رویکرد شناختی-فرهنگی امکان مطالعه این فرایند با پیش‌بینی رفتار و تجربه انسان در تعامل با محیط را فراهم می‌کند.

در راستای تبیین فرایند تکوین معنا در مطالعات شهری با رویکرد شناختی-فرهنگی، می‌توان قابلیت‌های شکل‌دهنده به رفتار انسان را به‌عنوان «قابلیت‌های شناختی-فرهنگی»^۱ توصیف کرد. بر این اساس می‌توان گفت یک فرد با شناسایی قابلیت‌های شناختی-فرهنگی نهفته در فضای شهری، به تعامل با آن می‌پردازد؛ به‌طوری‌که در هر مرحله از این فرایند تعامل، هیچ تمایزی میان فرد و فضای شهری وجود ندارد، زیرا شناخت و کنش، هر دو، به‌مثابه روابطی با یک موقعیت محیطی و فرهنگی مشخص رخ می‌دهند. در این تعامل فضای شهری با قابلیت‌های شناختی-فرهنگی به‌عنوان بستری برای کشف معانی فضا در نظر گرفته می‌شود. افراد وابسته به تجربه شناختی-فرهنگی خود از فضای شهری و به‌واسطه ذهنیت فرهنگی (در سطح فراگیر) و رویه‌های فرهنگی (در سطح خاص) این معانی فضایی را ادراک و شناسایی می‌کنند و بدین ترتیب معانی جدید موقعیتی به‌واسطه دانش در دسترس و دسترس‌پذیر، در دو سطح خاص و فراگیر بازتولید می‌شوند. این معانی موقعیتی با به‌روزرسانی تجربه فرهنگی فرد از فضای شهری، امکان پیش‌بینی موقعیت را فراهم می‌کنند (شکل ۴).

در طی اجتماعی شدن، موقعیت‌ها یا زمینه‌هایی که فرد بارها و بارها با آن روبرو می‌شود، بستری غنی از قابلیت‌های شناختی-فرهنگی برای وی فراهم می‌کنند تا ساختارهای مختلف دانش در دسترس را بیاموزد. در نتیجه این یادگیری، دانش در دسترس با بازتولید معانی موقعیتی، تجربه شناختی-فرهنگی فرد از فضای شهری را به‌واسطه دانش دسترس‌پذیر تحت تأثیر قرار می‌دهد. بدین ترتیب معانی موقعیتی که با بسامد بیشتری بازتولید می‌شوند، دسترس‌پذیرتر شده و به‌نوبه خود، نسبت به معانی که کمتر بازتولید می‌شوند، عملکرد ادراکی-شناختی وی را بیشتر هدایت می‌کنند.

¹ Cognitive-Cultural affordances



شکل ۴. فرایند تکوین معنا در رویکرد شناختی-فرهنگی

مقایسه رویکردهای تکوینی به مطالعه معنا در شهرسازی

با بررسی ویژگی‌های اصلی هر یک از رویکردهای عنوان شده در فرایند تکوین معنا، شاخص‌های تفاوت رویکردهای موجود پسااثبات‌گرایی و پسااستارگرایی و رویکرد شناختی-فرهنگی پیشنهادی پژوهش در تطبیق و مقایسه با یکدیگر، به لحاظ معرفت‌شناسی و عوامل تکوین معنا در فضاهای شهری مورد بررسی قرار گرفت (جدول ۱):

در هستی‌شناختی تکوین معنا در شهرسازی، فضاهای شهری برساخته‌هایی معنایی هستند که به لحاظ معرفت‌شناسی در رویکرد پسااثبات‌گرایی با ذهنیت بین‌الذنهانی و در تعامل با ساختارهای کالبدی بازتولید می‌شوند ولی در رویکرد پسااستارگرایی با ذهنیت فردی و در قالب ساختارهای اجتماعی بازنمایی می‌شوند. رویکرد شناختی-فرهنگی همانند رویکرد پسااثبات‌گرا استدلال می‌کند که معانی عینی و خارجی نیستند که خارج از آگاهی انسان وجود داشته باشند. معانی قائم‌به‌ذات نیست؛ بلکه فقط به‌مثابه آگاهی بین‌الذنهانی بین مردم معتقد به آن، وجود دارد. در واقع معانی اعتبار انسانی است که توسط تعدادی از مردم در زمان و مکان خاصی (موقعیت) ایجاد شده است. طبق این رویکرد، معنا را به‌طور هم‌زمان در دو سطح فراگیر (به‌واسطه ذهنیت فرهنگی) و خاص (به‌واسطه رویه‌های فرهنگی) بازتولید شده و در این راستا دانش ادراک معنا در دو سطح دانش در دسترس (تداعی‌گر معنای فضای شهری به‌واسطه موقعیت) و دانش دسترس‌پذیر (تداعی‌گر معنای ذهنی به‌واسطه تجربه فراشناختی) تبیین می‌شود. رویکرد شناختی-فرهنگی از آن جهت که بر اساس معرفت‌شناسی موقعیتی تعریف می‌شود، با رویکرد پسااثبات‌گرا در مطالعه معنا در تضاد قرار می‌گیرد و از آن جهت که تکوین معنا را بر ویژگی‌های محیطی مبتنی می‌سازد و امکان پیش‌بینی و ارزیابی را مطرح می‌کند با معرفت‌شناسی نسبی‌گرا در رویکرد پسااستارگرا متمایز می‌شود.

در خصوص عوامل تکوین معنا در فضاهای شهری، در رویکرد پسااثبات‌گرا ویژگی‌های کالبدی، زمینه‌های فرهنگی-اجتماعی و نحوه کاربرد معنا در یک موقعیت خاص و در رویکرد پسااستارگرا، ساختارهای کالبدی، ساختارهای اجتماعی و نحوه تبلور (انتزاع) معنا در یک موقعیت خاص تعیین‌کننده می‌باشند. به‌عبارت‌دیگر در این دو رویکرد انسان به‌عنوان موجودی با زمینه‌های فرهنگی-اجتماعی است که با ذهنیت خویش به تفسیر معانی فضای شهری و تولید معانی ذهنی می‌پردازد؛ در حالی که در رویکرد شناختی-فرهنگی، قابلیت‌های شناختی-فرهنگی فضای شهری، تجربه شناختی-فرهنگی فرد از فضای شهری و نحوه در دسترس بودن/دسترس‌پذیری در یک موقعیت خاص عوامل تکوین معنا می‌باشند. به عبارتی این رویکرد ردپای فرهنگ را به‌طور هم‌زمان هم در محیط و هم در انسان مورد بررسی قرار می‌دهد.

رویکرد شناختی-فرهنگی برخلاف رویکردهای پسااثبات‌گرا و پسااستارگرا در مطالعات شهری بر خود کنش‌محور می‌کند و نه ساخت و نهاد؛ از این رو توضیحاتی که ارائه می‌دهد، نه مبتنی بر روان‌شناسی فردی است و نه ساختارهای محیطی، بلکه مبتنی بر فرایندهای تعاملی و پویایی است که به‌صورت روزمره بین افراد و فضای شهری در جریان است و در این بین به مواردی چون بسترهای تاریخ‌مند فرهنگی و نوع تعامل بین آن‌ها در شکل‌دهی به ادراک و رفتار توجه نشان می‌دهد.

مقایسه رویکردهای تکوینی به مطالعه معنا در شهرسازی

الگوی تکوین معنا در شهرسازی	نمونه رویکردهای تکوینی موجود در شهرسازی	رویکرد پیشنهادی پژوهش
هستی‌شناسی معنای شهری	فضاهای شهری برساخته‌هایی معنایی هستند.	فضاهای شهری برساخته‌هایی معنایی هستند.
معرفت‌شناسی معنای شهری	با ذهنیت بین‌الذهانی و در تعامل با ساختارهای کالبدی بازتولید می‌شود.	با ذهنیت فردی و در قالب ساختارهای اجتماعی بازنمایی می‌شود.
عوامل تکوین معنا در شهر	- ویژگی‌های کالبدی فضای شهری - زمینه‌های فرهنگی اجتماعی - نحوه کاربرد در یک موقعیت خاص	- قابلیت‌های شناختی فرهنگی شهر - تجربه شناختی فرهنگی فرد از فضای شهری - نحوه در دسترس بودن/ دسترس‌پذیری در یک موقعیت خاص
نظریات مرتبط در شهرسازی	برنامه‌ریزی ارتباطی (فورستر، ۱۹۸۹) برنامه‌ریزی مشارکتی (هیلی، ۱۹۹۷)	برنامه‌ریزی سیال (نایست، ۲۰۱۰) درهم‌بافتگی فضایی (هیلبیر، ۲۰۱۰)

نتیجه‌گیری

برای ساختن محیط‌هایی سازگار و متناسب با نیازهای ادراکی-رفتاری شهروندان می‌بایست از تمام علوم مرتبط با مسائل انسانی-محیطی کمک گرفت. آشنایی شهرسازان به دانش‌هایی که به‌گونه‌ای مستقیم یا غیرمستقیم به حرفه طراحی کمک می‌کنند، این امکان را به وجود می‌آورد تا طرح‌های ارائه‌شده بیش‌ازپیش با نیازهای استفاده‌کنندگان سازگار بوده و لذا محیط‌های طراحی‌شده به‌وسیله آن‌ها شرایط لازم را برای یک زندگی انسانی فراهم آورد. به دلیل ماهیت درهم‌تنیده و پیچیده مسائل انسانی برای محققانی که علاقه‌مند به تحقیق در مطالعات محیطی هستند، لزوم آشنایی با علوم جدید و روش‌های نوین تحقیقی که در این نوشتار تأکید بر علوم شناختی بوده است، ضروری است.

دست‌آورد اصلی این تحقیق، تبیین رویکرد شناختی-فرهنگی به‌عنوان رویکردی نوین در مطالعات میان‌رشته‌ای شهرسازی است. این رویکرد با ارائه مفهوم جامع از قابلیت در فضاهای شهری با عنوان «قابلیت‌های شناختی-فرهنگی»، به ابعاد فرهنگی زندگی نیز نفوذ کرده و با ارائه روایتی چند سطحی از فرایند زمینه‌مند فراگیری و انتقال قابلیت‌های شناختی-فرهنگی در شهر، امکان درک همه‌جانبه و نظام‌مند از فرایندهای ذهنی انسان در ارتباط با فضای شهری در تعاملات پویای بلندمدت و کوتاه‌مدت را فراهم می‌کند و در سطحی برتر به ایجاد فضاهای شهری کارآمد منطبق با نیازهای شهروندان، منتج می‌شود. به‌عنوان مثال میزان توجه شهروندان به عوامل کالبدی و اجتماعی فضای شهری به‌عنوان قابلیت‌های شناختی-فرهنگی با در نظر گرفتن تجربیات و اهداف کاربران از

فضای شهری، اطلاعات ارزشمندی را برای شناخت وضع موجود در عرصه مداخلاتی در اختیار طراحان شهری قرار می‌دهد. همچنین بررسی معانی موقعیتی کاربران در ارتباط با این قابلیت‌ها، امکان آشنایی با توقعات موجود از فضاهای شهری در ذهن کاربران را فراهم می‌سازد و نمایانگر نظریات و خواست‌های فراگیر و خاص شهروندان در ارتباط با فضای شهری مطلوب است. دستیابی به معانی موقعیتی فراگیر و خاص از فضای شهری، به‌عنوان فرصتی در جهت انطباق این معانی با نیازها و توقعات ساکنین در رابطه با فضای شهری است.

رویکرد شناختی-فرهنگی پیش‌هایی از علوم شناختی و شهرسازی را در یک چارچوب معرفت‌شناختی جدید با هدف راهنمایی محققان و متصدیان مطالعات شهرسازی ادغام می‌کند. این چارچوب معرفت‌شناختی، شهرسازی را به‌عنوان دانش موقعیت‌مند فرهنگی^۱ فرهنگی معرفی کرده و می‌تواند به متخصصان کمک کند تا به‌منظور هدایت فرآیندهای شهری به سمت مسیرهای پایدارتر، به مطالعه آن دسته از قابلیت‌های شناختی بپردازند که افراد را به فرهنگ، به‌مثابه زمینه اصلی شهرسازی، مرتبط می‌کند. بدین ترتیب امکان درک همه‌جانبه و نظام‌مند از فرایندهای ذهنی انسان در ارتباط با فضای شهری را بیشتر فراهم نموده و در سطحی برتر به ایجاد فضاهای شهری کارآمد منطبق با نیازهای شهروندان، منتج می‌شود.

این پژوهش گامی در جهت ترسیم رابطه پیچیده بین فرهنگ، شناخت و فضای شهری برداشته و نقش احتمالی شهرسازان را نه‌تنها در هدایت رفتار انسان بلکه معناسازی موقعیتی از طریق طراحی فضاهای شهری نشان می‌دهد. تحقیقات آینده باید به دنبال آزمایش الگوی پیشنهادی و بررسی تأثیر قابلیت‌های فضای شهری در فرایندهای شناختی-فرهنگی و به‌نوبه خود چگونگی تأثیر معانی موقعیتی از شهر در بازتولید تجربه‌های شناختی-فرهنگی باشند.

منابع

- پیربابائی، محمدتقی، قره‌بگلو، مینو و علی‌نام، زهرا. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر عوامل فردی در مطالعه فرایندمحور دل‌بستگی به مکان با رویکرد روانشناسی شناختی (مورد پژوهی: محله قره‌باغی‌ها در تبریز). *نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی*، ۲۱(۲)، ۵۵-۶۸.
- عالم، عبدالرحمن و انصافی، مصطفی. (۱۳۹۷). بازشناسی گذار از ساختارگرایی به پساساختارگرایی. *سیاست*، ۴۸(۱)، ۵۹-۷۶.
- علی‌نام، زهرا. (۱۴۰۰). بررسی فرایند موقعیتی تولید معنا در فضاهای شهری از منظر نظریه ادراکات اعتباری. *فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی*، ۲۶(۲)، ۸۱-۹۳.
- قره‌بگلو، مینو و اردبیلیچی، ایلقار. (۱۳۹۹). *شناخت معنای محیط*. تبریز: دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- محمدی ماکرانی، حمید. (۱۳۸۹). کاربرد نظریه کنش ارتباطی یورگن هابرماس در شهرسازی: موافقان و مخالفان. *صفه*، ۴۴(۱۶)، ۴-۲۵.

References

- Alam, A., & Ensafi, M. (2018). Recognizing the transition from structuralism to post-structuralism. *Politic*, 48(1), 59-76. (in Persian)
- Alinam, Z. (2022). Investigating the Situated Process of Meaning Development in Urban Spaces from the Perspective of Conventional Perception (E'tebariat) Theory. *The Culture of Islamic Architecture and Urbanism*, 6(2), 81-93. (in Persian)
- Alinam, Z. (2017). The Effects of Individual Factors on the Formation of Cognitive Maps. *ICONARP International Journal of Architecture and Planning*, 5(1), 134-150.
- Alinam, Z., Tylén, K., Pirbabaei, M. T., & Gharehbaglou, M. (2021). Cognitive-Cultural Looping Mechanism of Urban Space Conceptualization. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 1-19.
- Allmendinger, P. (2002). Towards a post-positivist typology of planning theory. *Planning theory*, 1(1), 77-99.
- Auburn, T., & Barnes, R. (2006). Producing place: a neo-Schutzian perspective on the Psychology of place. *Journal of Environmental Psychology*, 26(1), 38-50.
- Batty, M. (2012). Building a science of cities. *Cities*, 29(1), S9-S16.
- Boelens, L., & De Roo, G. (2016). Planning of undefined becoming: First encounters of planners beyond the plan. *Planning Theory*, 15(1), 42-67.
- Brown, A. M., & Lindsey, D. T. (2004). Color and language: worldwide distribution of Daltonism and distinct words for "blue". *Vis Neurosci*, 21(3), 409-412.

¹ Cultural situated Knowledge

- Chemero, A. (2003). An outline of a theory of affordances. *Ecological psychology*, 15(2), 181-195.
- Craig, C. S., & Douglas, S. P. (2006). Beyond national culture: Implications of cultural dynamics for consumer research. *International Marketing Review*, 23(3), 322-342.
- De Roo, G., & Rauws, W. S. (2012). Positioning planning in the world of order, chaos and complexity: On perspectives, behaviour and interventions in a non-linear environment. In J. Portugali, H. Meyer, E. Stolk & E. Tan (Eds.), *Complexity theories of cities have come of age* (pp. 207-220). Heidelberg: Springer.
- Derrida, J. (1977). *Posiciones*. Valencia: Pre-textos.
- Durning, S. J., & Artino, A. R. (2011). Situativity theory: a perspective on how participants and the environment can interact: AMEE Guide no. 52. *Medical teacher*, 33(3), 188-199.
- Fainstein, S. S. (2000). New directions in planning theory. *Urban affairs review*, 35(4), 451-478.
- Forester, J. (1989). *Planning in the face of power*. Berkeley: University of California press.
- Friedmann, J. (2000). The good city: In defense of utopian thinking. *International Journal of Urban and Regional Research*, 24(2), 460-472.
- Gehl, J. (1971). *Life between buildings: using public space*. Copenhagen: Danish ArchiArchitectural.
- Gharehbaglou, M., & Ardabilchi, I. (2020). *Understanding the meaning of the environment*. Tabriz: Tabriz Islamic Art Universit. (in Persian)
- Gibson, J. J. (1977). "The Theory of Affordances". In R. Shaw & J. Bransford (Eds.), *Perceiving, Acting, and Knowing* (pp. 67-82). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Gibson, J. J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Hove: Psychology Press.
- Gottdiener, M., & Hutchiso, R. (2011). *The New Urban Sociology* (4th ed.). Colorado: Westview Press.
- Graham, S., & Healey, P. (1999). Relational concepts of space and place: Issues for planning theory and practice. *European planning studies*, 7(5), 623-646.
- Habermas, J., McCarthy, T., & McCarthy, T. (1984). *The theory of communicative action* (Vol. 1). Boston: Beacon press.
- Healey, P. (1997). *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies*. Macmillan International Higher Education.
- Hillier, J. (2005). Straddling the post-structuralist abyss: between transcendence and immanence?. *Planning Theory*, 4(3), 271-299.
- Hillier, J. (2010). Post-structural complexity: strategic navigation in an ocean of theory and practice. In M. Cerreta & V. Monno (Eds.), *Making Strategies in Spatial Planning* (pp. 87-97). Dordrecht: Springer.
- Hofstede, G. (1991). *Cultures and organizations*. New York: McGraw-Hill.
- Howell, K.E. (2013). *An Introduction to the Philosophy of Methodology*. London: SAGE Publication.
- Inam, A. (2002). Meaningful urban design: teleological/catalytic/relevant. *Journal of urban design*, 7(1), 35-58.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. New York: Vintage.
- Kashima, Y., & Kashima, E. S. (2003). Individualism, GNP, climate, and pronoun drop: Is individualism determined by affluence and climate, o does language use play a role?. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 34(1), 125-134.
- Knox, P., & Pinch, S. (2014). *Urban social geography: an introduction*. NY: Routledge.
- Kudryavtsev, A., Stedman, R. C., & Krasny, M. E. (2012). Sense of place in environmental education. *Environmental education research*, 18(2), 229-250.
- Li, S. C. (2003). Biocultural orchestration of developmental plasticity across levels: the interplay of biology and culture in shaping the mind and behavior across the life span. *Psychological bulletin*, 129(2), 94-171.
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. London: The MIT Press.
- Majid, A., Bowerman, M., Kita, S., Haun, D. B., & Levinson, S. C. (2004). Can language restructure cognition? The case for space. *Trends in cognitive sciences*, 8(3), 108-114.
- Marcus, L., Giusti, M., & Barthel, S. (2016). Cognitive affordances in sustainable urbanism: contributions of space syntax and spatial cognition. *Journal of Urban Design*, 21(4), 439-452.
- Markus, H. R., & Hamedani, M. G. (2007). "Sociocultural Psychology. The Dynamic Interdependence among Self Systems and Social Systems". S. Kitayama & D. Cohen, (Eds.), *Handbook of Cultural Psychology* (pp. 3-39).
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224-253.
- Meesters, J. (2009). *The meaning of activities in the dwelling and residential environment: A structural approach in people-environment relations* (Vol. 27). Amsterdam: IOS Press.
- Mertens, D.M. (2014). *Research and Evaluation in Education and Psychology* (4th ed.). London: SAGE Publication.

- Mohammadi Makrani, H. (2010). Application of Jürgen Habermas's theory of communication action in urban planning: pros and cons. *Soffe*, 44(16), 4-25. (in Persian)
- Nelson, K. (2007). *Young Minds in Social World: Experience, Meaning and Memory*. MA: Harward University Press.
- Nisbett, R. E., & Masuda, T. (2003). Culture and point of view. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 100(19), 11163-11170.
- Nyseth, T. (2012). Fluid planning: A meaningless concept or a rational response to uncertainty in urban planning. *Advances in spatial planning*, 27-46.
- Nyseth, T., Pløger, J., & Holm, T. (2010). Planning beyond the horizon: The Tromsø experiment. *Planning Theory*, 9(3), 223-247.
- Nölle, J., Fusaroli, R., Mills, G. J., & Tylén, K. (2020). Language as shaped by the environment: linguistic construal in a collaborative spatial task. *Palgrave Communications*, 6(1), 1-10.
- Oyserman, D. (2017). Culture three ways: Culture and subcultures within countries. *Annual review of psychology*, 68, 435-463.
- Oyserman, D., Novin, S., Flinkenflögel, N., & Krabbendam, L. (2014). Integrating culture-as-situated-cognition and neuroscience prediction models. *Culture and Brain*, 2(1), 1-26.
- Phillips, D. C., & Burbules, N. C. (2000). *Post positivism and educational research*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Pirbabaei, M. T., Gharehbaglou, M., & Alinam, Z. (2016). An investigation on the effects of individual factors in process-oriented study of place attachment with a cognitive psychological approach. *Journal of Honar-ha-ye-Ziba_Memari-Va-Shahrsazi*, 21(2), 55-68. (in Persian)
- Portugali, J., Meyer, H., Stolk, E., & Tan, E. (Eds.). (2012). *Complexity theories of cities have come of age: an overview with implications to urban planning and design*. Springer Science & Business Media.
- Ramstead, M. J., Veissière, S. P., & Kirmayer, L. J. (2016). Cultural affordances: scaffolding local worlds through shared intentionality and regimes of attention. *Frontiers in Psychology*, 7, 1090.
- Regier, T., Carstensen, A., & Kemp, C. (2016). Languages Support Efficient Communication about the Environment: Words for Snow Revisited. *PLoS ONE*, 11(4), e0151138.
- Rietveld, E., & Kiverstein, J. (2014). A rich landscape of affordances. *Ecological Psychology*, 26(4), 325-352.
- Schwarz, N. (2004). Metacognitive experiences in consumer judgment and decision making. *Journal of Consumer Psychology*, 14(4), 332-348.
- Schwarz, N. (2007). Attitude construction: Evaluation in context. *Social cognition*, 25(5), 638-656.
- Sheldon, K. M. (2004). *The psychology of optimal being: An integrated, multi-level perspective*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Smith, E., & Semin, G. (2004). Socially situated cognition: Cognition in its social context. *Advances in Experimental Social Psychology*, 36, 53-117.
- Soares, A. M., Farhangmehr, M., & Shoham, A. (2006). Hofstede's dimensions of culture in international marketing studies. *Journal of Business Research*, 60(3), 277-284.
- Song, H., & Schwarz, N. (2008). If it's hard to read, it's hard to do: Processing fluency affects effort prediction and motivation. *Psychological Science*, 19(10), 986-988.
- Spencer-Rodgers, J., Williams, M. J., & Peng, K. (2010). Cultural differences in expectations of change and tolerance for contradiction: A decade of empirical research. *Personality and Social Psychology Review*, 14(3), 296-312.
- Tomasello, M., Carpenter, M., Call, J., Behne, T., & Moll, H. (2005). Understanding and sharing intentions: The origins of cultural cognition. *Behavioral and brain sciences*, 28(5), 675-691.
- Tylén, K., Fusaroli, R., Bundgaard, P. F., & Østergaard, S. (2013). Making sense together: A dynamical account of linguistic meaning-making. *Semiotica*, 2013(194), 39-62.
- Van de Vliert, E. (2006). Autocratic leadership around the globe: Do climate and wealth drive leadership culture?. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37(1), 42-59.
- Van de Vliert, E., Huang, X., & Levine, R. V. (2004). National wealth and thermal climate as predictors of motives for volunteer work. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35(1), 62-73.
- Way, B. M., & Lieberman, M. D. (2010). Is there a genetic contribution to cultural differences? Collectivism, individualism and genetic markers of social sensitivity. *Social cognitive and affective neuroscience*, 5(2-3), 203-211.
- Williams, J. (2014). *Understanding Poststructuralism*. NY: Routledge.
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical investigations*. Oxford: Blackwell.